

УДК 343.98.06

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ

Олена ФЕДОСОВА,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії із проблем протидії злочинності
Харківського національного університету внутрішніх справ

АНОТАЦІЯ

Розглянуто питання криміналістичної характеристики корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми. Проведено теоретичний аналіз поглядів науковців щодо поняття криміналістичної характеристики злочинів як наукової категорії. Визначено, що криміналістична характеристика злочину є важливою частиною окремої криміналістичної методики. Детально досліджено особливості її складових елементів, що мають не лише теоретичне, а й практичне значення в досудовому розслідуванні корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми.

Ключові слова: криміналістична характеристика злочину, елементи криміналістичної характеристики, неповнолітні, корисливо-насильницькі злочини, спосіб, предмет посягання, особа неповнолітнього злочинця, сліди, обстановка вчинення злочину.

FORENSIC CHARACTERISTICS OF LUCRATIVE AND VIOLENT CRIMES COMMITTED BY MINORS

Olena FEDOSOVA,

Candidate of Law Sciences, Senior Research Scientist,
Chief Research Scientist of the Research Laboratory on the Problems of Counteracting Crimes
of Kharkiv National University of Internal Affairs

SUMMARY

The author of the article has studied the issue of forensic characteristics of lucrative and violent crimes committed by minors. The author has carried out theoretical analysis of scholars' points of view on the concept of forensic characteristics of crimes as a scientific category. It has been determined that forensic characteristic of a crime is an important part of a separate forensic methodology. The peculiarities of its constituent elements, which have both theoretical and also practical significance in the pre-trial investigation of lucrative and violent crimes committed by minors, have been researched in details.

Key words: forensic characteristics of crime, elements of forensic characteristics, minors, lucrative and violent crimes, method, object of attack, personality of juvenile offender, traces, crime scene.

Постановка проблеми. В умовах зростання загального рівня злочинності в Україні велику занепокоєність викликає тенденція збільшення частки корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми. Важливу роль у своєчасному їх виявленні, попередженні та розслідуванні відіграє належне оволодіння слідчими й оперативними підрозділами Національної поліції сучасних методик розслідування окремих видів злочинів. Основною складовою частиною таких методик є криміналістична характеристика. Саме криміналістична характеристика злочинів як наукова категорія криміналістики являє собою систему відомостей щодо криміналістично значущих ознак злочинів певного виду, відображає закономірні зв'язки між ними і слугує побудові та перевірці слідчих версій, а також є тією інформаційною базою, що сприяє ефективному розслідуванню злочинів, що вчиняються неповнолітніми.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що необхідною передумовою організації швидкого, всебічного й об'єктивного проведення досудового розслідування кримінальних проваджень щодо неповнолітніх є належне знання слідчим криміналістичних характеристик цих злочинів. Однак розроблення практичних рекомендацій, пов'язаних із найбільш ефективним вирішенням важливих завдань досудового розслідування, ускладнене тією обставиною, що дотепер немає близькості наукових позицій, які пояснюють структуру і зміст криміналістичної характеристики корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми.

Стан дослідження. Криміналістична характеристика як наукова категорія криміналістики досліджувалася багатьма вченими-криміналістами, серед яких: В.П. Бахін, Р.С. Белкін, П.Д. Біленчук, О.М. Васильєв, І.А. Возгрін, І.Ф. Герасимов, В.Г. Гончаренко, О.Н. Колесніченко, В.О. Коновалова, В.К. Лисиченко, В.А. Образцов, О.Р. Росинська, М.В. Салтєвський, М.О. Селіванов, В.Г. Танасевич, В.В. Тіщенко, В.Ю. Шепітько, Н.П. Яблоков та ін. У дослідженнях науковців висвітлено різні погляди щодо змісту та структури характеристики окремих видів злочинів. Однак, незважаючи на значний внесок вчених у розроблення даної проблематики, вона залишається актуальною й досі.

Метою та завданням статті є аналіз поглядів вчених на криміналістичну характеристику злочинів як наукову категорію, а також визначення особливостей структурних елементів криміналістичної характеристики корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми.

Виклад основного матеріалу. Поняття «криміналістична характеристика» як самостійна наукова категорія криміналістики в структурі окремої методики розслідування завдячує своїм виникненням О.Н. Колесніченку, у дисертаційному дослідженні якого зазначено, що «розробка цієї наукової категорії сприяє вдосконаленню розслідування злочинів» [1, с. 14]. Надалі, разом з В.О. Коноваловою, вони запропонували розглядати криміналістичну характеристику як систему відомостей (інформації) про криміналістично значущі ознаки злочинів даного виду, що

відображає закономірні зв'язки між ними і сприяє побудові й перевірці слідчих версій у розслідуванні конкретних злочинів [2, с. 16]. Надалі це питання достатньо активно обговорювалося на сторінках наукових видань.

Значення криміналістичної характеристики злочинів більшість науковців слушно вбачає в тому, що вона є структурним елементом окремої методики розслідування злочинів, яка відіграє роль матриці, що накладається на конкретний випадок і дозволяє побудувати його ймовірну модель [3, с. 293].

Загальними ознаками криміналістичних характеристик, на яких науковці акцентують увагу, є: а) сукупність узагальненої інформації про ознаки певного виду злочинів; б) установлення і врахування закономірностей між такими ознаками; в) призначення для використання в розслідуванні певних видів злочинів [4].

Важливо також звернути увагу на дискусійність питання щодо структури криміналістичних характеристик злочинів. У науковій літературі висловлено чимало думок щодо можливих елементів криміналістичної характеристики [5, с. 361–365]. Зокрема, одні автори намагаються надати розширений перелік [6, с. 5], інші обмежуються тільки основними: предмет, способи і сліди злочину, особа злочинця. Так, В.П. Бахін і Б.Є. Лук'янчиков зазначають, що «це найбільш типовий набір криміналістично значущих ознак, які покликані забезпечити службову функцію криміналістичної характеристики. Однак щодо окремих видів злочинів цей набір може видозмінюватися, тобто скорочуватися або розширяться» [7, с. 42].

О.Р. Росинська виокремлює такі елементи криміналістичної характеристики: а) характеристика типових способів учинення та приховання злочинів певного виду й інших обставин злочину; б) відомості про коло осіб, серед яких треба шукати злочинця; в) характеристика типового потерпілого; г) описання типових обставин, що сприяли або перешкождали таким злочинам [8, с. 128]. Варто зауважити, що в зазначеному переліку відсутні відомості про те, на що завжди спрямована злочинна дія або діяльність – це предмет посягання. Його характеристика має велике значення для криміналістичної характеристики корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми, з метою подальшого їх розкриття. Саме тому, на наш погляд, слушною є позиція інших науковців, які включають предмет посягання до структури криміналістичної характеристики злочинів.

Нам імпонує позиція М.В. Салтєвського, який до елементів криміналістичної характеристики злочинів запропонував відносити: 1) предмет безпосереднього посягання; 2) спосіб вчинення злочину в широкому розумінні; 3) типову обстановку – слідову картину в її широкій інтерпретації; 4) особистість злочинця [9, с. 364].

В.В. Тіщенко звертає увагу на те, що визначення складу елементів криміналістичної характеристики злочинів здійснюється на основі структури людської діяльності, яка включає суб'єкт, мету і мотиви, об'єкт (предмет), процес чи механізм (способи, знаряддя, засоби й ін.), результат [10, с. 60].

Найбільш вдалий перелік елементів криміналістичної характеристики запропонував В.Ю. Шепітько, а саме: 1) спосіб злочину; 2) місце і обстановку; 3) час вчинення злочину; 4) знаряддя і засоби вчинення злочину; 5) предмет злочинного посягання; 6) особистість потерпілого (жертви); 7) особистість злочинця; 8) типові сліди злочину [11, с. 156]. Дослідник намагається охопити більшість обставин, які характеризують злочин, а тому відбувається деталізація окремих його елементів. Увага акцентується на способі злочину, а також на знаряддях і засобах його вчинення.

Із цією позицією ми погоджуємося, адже в криміналістичній характеристиці корисливо-насильницьких зло-

чинів, що вчиняються неповнолітніми, криміналістично значущою ознакою та системою сприятливих для розслідування даних вважаємо відомості про особу потерпілого й особи злочинців, спосіб підготовки та вчинення злочину, час і місце вчинення злочину, предмет злочинного посягання, знаряддя скоєного злочину та слідову картину.

Після аналізу поглядів науковців щодо криміналістичної характеристики злочинів як наукової категорії вважаємо за необхідне перейти до більш детального розгляду елементів криміналістичної характеристики корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми.

Найбільш значущими, на наш погляд, у структурі криміналістичної характеристики корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми, є типові властивості *особи злочинця*, оскільки саме вони визначають вибір підлітками обстановки і способу злочинної дії, предмета посягання, мотиви поведінки неповнолітнього як в момент вчинення злочину, так і після цього.

Під час розкриття змісту поняття корисливо-насильницького злочинця, зокрема неповнолітнього, Б.М. Головинкін акцентує увагу на двох обов'язкових його складниках – користолобстві і насильстві, «походження» яких зумовлено певним набором рис особи, її властивостей, якостей та ін. Саме ці елементи визначають спрямованість особистості неповнолітнього корисливо-насильницького злочинця [12, с. 193]. Особистість неповнолітнього корисливо-насильницького злочинця, як зазначається в науковій літературі, варто розуміти як сукупність соціально значущих властивостей і ознак суспільно небезпечної особи у віці від 14 до 18 років, зумовлених соціально-психологічними та морально-правовими дефектами її соціалізації, які виникають або посилюються під впливом особливостей фізичного, психологічного та морального розвитку людини в цьому віці, що призводить до виникнення користолобства, задоволення якого в умовах конкретної життєвої ситуації відбувається в протиправний насильницький спосіб [13, с. 38].

У криміналістичній літературі прийнято виділяти декілька груп властивостей особистості: соціально-демографічні (стать, вік, соціальне становище, освіта, сімейний стан, наявність судимості й ін.), морально-психологічні (потреби, прагнення, захоплення, інтереси, світогляд підлітка) та біологічні. Будучи проаналізованими спільно з іншими групами ознак окремої особи, вони несуть у собі цінну інформацію, що має значення для складання узагальненого «портрета» особи злочинця.

За даними окремих досліджень, багато неповнолітніх (особи віком від 14 до 18 років) належать до різних видів ситуативних типів злочинців, які вчиняють злочин через сформовані обставини, ситуації, під впливом імпульсів. Невміння володіти своїми емоціями, контролювати почуття, оцінювати ситуацію, знаходити компроміси призводить до вчинення ними злочинів з ознаками особливої жорстокості, із завданням фізичної чи моральної шкоди. Зазначимо, що всі властивості особи неповнолітніх злочинців так чи інакше відображені в їхніх поведінці, вчинках, стосунках із суспільством і конкретними людьми. Здебільшого суб'єктами корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми, є особи чоловічої статі. Більшість корисливо-насильницьких злочинів вчиняється неповнолітніми у віці від 17 до 18 років. Для даної вікової групи більш характерні грабежі й розбійні напади, хоча все частіше серед них трапляються розбійні напади, поєднані із вбивствами, а іноді й вимаганнями. 14-тирічні підлітки здебільшого коять грабежі та вимагання, 15 і 16-тирічні – грабежі, 17-тирічні – розбої та грабежі. Інтелектуальний рівень неповнолітніх, які вчиняють корисливо-насильницькі злочини, порівняно невисокий, у більшості з них

відсутня цікавість до навчання. Практично кожному другу сім'ю можна охарактеризувати як неблагополучну в плані можливостей нормальної соціалізації неповнолітнього; рівень матеріального достатку сімей низький або навіть дуже низький. Даний вид злочинності здебільшого має міський характер. Понад третина підлітків систематично вживають алкоголь або наркотики [13, с. 170]. Варто зазначити, що, чим вища суспільна небезпека корисливо-насильницьких злочинів, тим частіше вони вчиняються організованою групою. Так, у групі вчиняють корисливо-насильницькі злочини 60–70% неповнолітніх. На момент утворення такі групи зазвичай не мають цілей вчинення злочинів та інших правопорушень, а створюються для неформального спілкування, спільного дозвілля та ін. Ступінь організованості найменша в групах, що вчиняють грабежі. Ці групи хитливі, нерідко складаються тільки з неповнолітніх або з неповнолітніх і осіб у віці 18–20 років, які зазвичай раніше не відбували покарань у вигляді позбавлення волі. Такі особи знайомляться в місцях спільного навчання, роботи, проживання, дозвілля. Намір здійснити перший злочин з'являється раптово, здебільшого під впливом зовнішніх обставин. Надалі такі групи після одного-двох злочинів розпадаються або трансформуються в більш стійкі й організовані. Важливо зазначити, що кількість корисливо-насильницьких злочинів, вчинених групою осіб, має значну питому вагу і тенденцію до збільшення.

Корисливо-насильницькі злочини вчиняються для володіння майном, що має для злочинців певну цінність і призначене для задоволення тих чи інших потреб.

До *предмета* посягання корисливо-насильницьких злочинів, соєних групами неповнолітніх, варто віднести насамперед гроші, а також речі і предмети, що мають вагомий грошовий еквівалент: золоті прикраси, мобільні телефони, планшети, авто- та мототранспорт, предмети одягу, годинники тощо. Через вік і відсутність зрілого соціального досвіду вони можуть не усвідомлювати цінності окремих предметів (хутряних виробів, модних аксесуарів, творів мистецтва). Водночас нерідко предметом посягання стають продукти харчування, спиртні напої, а також малогабаритні предмети, що можуть бути швидко реалізовані.

Предмет злочинного посягання тісно пов'язаний із місцем його перебування, збереження (квартира, будинок, банк чи інша установа, підприємство, організація) і потерпілим – власником майна, що володіє майном чи відповідальний за зберігання майна, що викрадається. Під час постановки мети злочинці оцінюють і аналізують насамперед три названі елементи в їх взаємозв'язку: предмет посягання – місце його перебування – жертва. Якщо майно, що викрадається, перебуває безпосередньо при потерпілому (гроші, ювелірні вироби, предмети одягу тощо), беруться до уваги предмет посягання, жертва й обстановка.

Характер, кількість і обсяг викраденого майна в сукупності з умовами його зберігання, наявністю або відсутністю тих чи інших засобів, що охороняють його від злочинного посягання, істотно впливають на зміст підготовки до вчинення злочину та способу здійснення злочинних намірів, на вибір і особливості знарядь і засобів, що використовуються.

Серед основних елементів криміналістичної характеристики злочину домінує *спосіб* його вчинення. Він охоплює систему взаємопов'язаних дій особи неповнолітнього злочинця, що вчиняються з певною послідовністю, із застосуванням різних знарядь і засобів, спрямованих на досягнення мети злочину [14, с. 35–38]. Так, С.М. Зав'ялов вважає, що центральне місце серед елементів криміналістичної характеристики має спосіб вчинення злочину, а всі інші її елементи так чи інакше пов'язані з ним, хоча є й такі, що мають самостійне значення [15, с. 12].

Для способу вчинення злочинів за участю неповнолітніх характерним є насамперед непрофесіоналізм їхніх дій: відсутність ретельної підготовки до вчинення злочину; непослідовність або відсутність логіки дій (наприклад, інколи обирається найскладніший шлях проникнення на об'єкт за ігнорування найбільш реального шляху, простого та безпечного); відсутність заздалегідь обраних місць для приховування майна, набутого злочинним шляхом, і каналів його реалізації тощо. Після «успішного» вчинення злочину неповнолітні зазвичай вчиняють аналогічні злочини без якихось змін. Характерними діями неповнолітніх можна вважати факти безглузду знищення або пошкодження майна на місці злочину, залишення нецензурних написів тощо. Корисливо-насильницькі злочини, що вчиняються неповнолітніми, часто є зухвалими, цинічними, супроводжуються надмірною жорстокістю стосовно потерпілих (наприклад, завдання великої кількості тілесних ушкоджень людині, навіть коли вона не чинить опору нападникам).

Однією з основних ознак способу вчинення корисливо-насильницьких злочинів неповнолітніми є їхній груповий характер. Це зумовлено тим, що в суспільстві собі подібних у підлітка створюється відчуття свободи, з'являється можливість проявити себе на очах у друзів, що піднімає його самооцінку. Групові злочини неповнолітніх найбільш небезпечні за своїми наслідками, оскільки в кожного виникає бажання проявити себе, довести самому собі і оточенню власну силу. Під час скоєння корисливо-насильницьких злочинів групи неповнолітніх зазвичай використовують відкритий підхід до потерпілого з вимогою в них речей і грошей, рідше – підхід до потерпілого під певним приводом, після чого відбувається насильницьке вилучення цінностей і речей.

До *типових слідів* можна віднести залишені на місці злочину сліди рук та взуття, які мають невеликий розмір, характерний для підлітків; сліди застосування неякісних знарядь злочину та саморобної зброї, виготовлених за відсутності відповідних навичок; нецензурні написи; недопалки, пляшки з-під спиртного.

Час і місце вчинення злочинів. Абсолютна більшість корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми, відбувається на вулиці, у парках, скверах, магазинах, на вокзалах і транспорті, у місцях відпочинку (кафе, нічні клуби, салони ігрових автоматів) та ін. Зазвичай це район, де проживає неповнолітній, або місце, де він із групою підлітків проводить свій вільний час. Винятки із цього становили хіба що розбійні напади та грабежі із проникненням у житло й інші приміщення. Вибір часу вчинення злочинів підлітками також визначається особливостями їхнього життєвого розпорядку. Дозвілля підлітків у певному віці, навіть за умови їх виховання в неблагополучних сім'ях, перебуває під контролем дорослих. Тому вони зазвичай вчиняють злочини в час, вільний від навчання, роботи, однак у нічний – рідше.

Потерпілими від злочинів неповнолітніх нерідко є їхні знайомі із числа однолітків або дітей молодшого віку – сусіди по будинку, подвір'ю, однокласники, учні молодших класів. Жертвами вуличних грабежів і розбоїв стають незнайомі люди, однак тут необхідно зазначити закономірні взаємозв'язки між властивостями жертви й особистістю неповнолітнього злочинця: потерпілими зазвичай є найменш захищені категорії громадян, які не можуть чинити опір, тобто самотні перехожі, жінки, літні люди, особи в стані алкогольного сп'яніння.

Потрібно зазначити, що під час здійснення вуличних злочинів (грабежів і розбійних нападів) питома вага потерпілих – це жінки, а в разі нападів на банки, магазини, житлові будинки, автомашини – навпаки, чоловіки. Це пояснюється тим, що жінка поза будинком, приміщенням

являє собою більш привабливий об'єкт для нападу за двома причинами: 1) менше шансів на те, що злочинцю дадуть відсіч; 2) на жінці зазвичай більш дорогий одяг, є ювелірні вироби із золота, срібла тощо. Останнім часом почастішали випадки нападів на дівчаток шкільного і дошкільного віку, які у зв'язку з наведеними обставинами стають жертвами нападів з боку як неповнолітніх, так і дорослих злочинців.

Що стосується вікової категорії потерпілих, то ними найчастіше стають пенсіонери. Серед них можна виділити дві категорії потерпілих. Одна категорія складається з осіб досить заможних, які продовжують трудову, комерційну діяльність (вирощування домашньої худоби і птахів, овочів, фруктів, бджільництво, виноробство тощо), захоплюються колекціонуванням і т. ін. Інша категорія потерпілих – самотні люди похилого віку, частіше жінки, які не ведуть активної трудової чи підприємницької діяльності, але користуються іноді репутацією забезпечених осіб, що раніше накопичили кошти, мають цінне майно тощо. У результаті нападів на таких осіб злочинці заволодівають зазвичай невеликими сумами грошей, відкладеними такими потерпілими «на чорний день», або малочисним майном. Хоча іноді злочинцям вдається викрасти в таких осіб і досить коштовні предмети.

Особливою категорією потерпілих є іноземні громадяни. Більшість із них працюють, вчать, займаються підприємництвом, купівлею-перепродажем валюти. Іноземні громадяни, що займаються в Україні бізнесом, стають об'єктом підвищеного зацікавлення злочинців.

Поведінка потерпілих під час вчинення злочину характеризується по-різному. Так, досить часто потерпілі намагаються активно захищатися, чинити опір тим, хто нападає; можуть кликати на допомогу; переслідують злочинців; намагаються ухилитися від нападу, втекти; або взагалі не перешкоджають злочинцям. Такі різновиди поведінки потерпілих можна пояснити тим, що напади найчастіше відбуваються раптово, зненацька для жертви, нерідко чисельність тих, що нападають, перевершує кількість потерпілих, злочинці супроводжують напад насильством чи реальною погрозою його застосування, нерідко використовують вогнепальну і холодну зброю, а також інші засоби.

По-різному характеризується поведінка потерпілих після вчинення злочину. Більшість із них звертаються в правоохоронні органи одразу або через кілька годин після вчинення злочину. Іноді такі повідомлення надходять від громадян, яким стало відомо про напад від потерпілого чи вони були очевидцями, або від медичних працівників чи лікарень, куди були доставлені потерпілі. В останньому разі потерпілі не звертаються безпосередньо в поліцію у зв'язку із серйозними травмами, шоківим станом і т. ін.

Лише незначна частина потерпілих звертається в поліцію через добу і більше. Причини затримки з подачею заяв вони пояснюють страхом перед погрозами злочинців, моральною пригніченістю і нерішучістю, думками про те, що злочинців все одно не знайдуть, а ходити на допити і брати участь у слідчих діях – тільки марна трата часу. Такі потерпілі приходять подавати заяву після того, як переборюють почуття страху, погоджуються з доводами рідних і близьких щодо необхідності і доцільності такого кроку для можливого затримання злочинця тощо. Нарешті, є і така категорія потерпілих, які взагалі не звертаються із заявами в правоохоронні органи, що веде до латентності корисливо-насильницьких злочинів, до вчинення нових злочинів особами, вчасно не притягнутими до кримінальної відповідальності.

Важливо зазначити, що облік даних щодо потерпілого, виявлення ознак, що вказують на наявність і характер зв'язку між ним і злочинцем, дозволяють висунути версії стосовно кола підозрюваних осіб та інших обставин розслідуваного злочину.

Характеристика *обстановки* корисливо-насильницьких злочинів, учинених шляхом нападу. Більшість нападів відбувається в містах, рідше – у населених пунктах сільської місцевості і поза населеними пунктами. Це цілком зрозуміло, оскільки велика кількість людей, що проживають у містах, сама міська інфраструктура створюють більш сприятливі умови для вчинення і приховування злочинів.

У сільській місцевості зосереджена менша кількість грошових коштів, цінного майна. Ці обставини зумовлюють набагато меншу кількість корисливо-насильницьких злочинів у сільській місцевості, а також те, що більшість таких злочинів здійснюються не місцевими жителями, хоча відомості про об'єкти, що цікавлять злочинців, вони одержують від жителів даного населеного пункту, від колишніх його жителів чи від осіб, що тимчасово в ньому проживають.

Корисливо-насильницькі злочини, вчинені поза населеними пунктами, пов'язані з пересуванням потерпілого з одного населеного пункту в інший у зв'язку з особистими чи службовими діловими обставинами на якомусь виді транспорту (найчастіше автомобільному) чи пішки. Неповнолітні, які нападають, у тих чи інших випадках заздалегідь володіють інформацією про наявні цінності, гроші в потерпілого, чи одержують тим чи іншим шляхом необхідну інформацію від нього самого: чують від нього про велику суму грошей під час розмови з ним або бачать її в нього в гаманці тощо.

Місця вчинення нападів можна розділити на п'ять великих груп: 1) установи, підприємства, організації (банки, пункти обміну валют, магазини, офіси, адміністративні будинки і приміщення й ін.); 2) відкрита місцевість (парки, сквери, вулиці, дороги, лісопосадки й ін.); 3) територія, приміщення чи споруди, що прилягають або є частиною будинку (під'їзди, закриті двори, сходові площадки, ліфти); 4) транспорт (найчастіше особистий автотransпорт, в якому потерпілий може бути водієм чи пасажиром); 5) житлові будинки і квартири.

За даними дослідження, проведеного Г.А. Чорним, розбійні напади, вчинені із проникненням у житло, залежно від виду останніх розподілялися так: приватні будинки – 22,5%, квартири – 73,5%, кімнати в готелях і гуртожитках – 2%, дачні будівлі – 2% [16, с. 7]. Під час вибору місця вчинення нападу злочинці віддають перевагу будинкам, розташованим на окраїні населених пунктів, об'єктам без охорони чи необладнаних сигналізацією, безлюдним місцям тощо.

При нападах на житлові будинки, квартири іноді денний час також розцінюється злочинцями як сприятливий, оскільки там можуть бути відсутні дорослі, мешканці, що працюють, а в будинку залишаються люди похилого віку і діти.

Отже, час доби і характер місця, де знаходиться об'єкт посягання, істотно впливають на вибір моменту вчинення нападу. Неповнолітні злочинці прагнуть вчинити напад раптово (зненацька) для потерпілого, стрімко, з витратою на нього мінімального часу.

Потрібно зазначити, що непередбачені обставини, що виникають на місці злочину, призводять до непередуманих дій неповнолітніх, появи додаткових слідів та інших доказів на місці події і поблизу нього, на які злочинці або не звертають уваги, або через складність обстановки не встигають їх знищити [17, с. 46–47].

З огляду на вищезазначене, характерними джерелами доказів у провадженнях про корисливо-насильницькі злочини неповнолітніх є: показання потерпілих, свідків, учасників нападу; обстановка місця проживання учасників нападу, місць його підготовки і самого нападу; місце приховування викраденого і знарядь злочину; транспортні засоби, які були

використані під час здійсненні нападу; висновки криміналістичних і судово-медичних експертиз; зброя й інші знаряддя злочину; викрадене майно; сліди фізичного чи іншого впливу на потерпілого, його одяг; сліди рук, взуття учасників злочину, знарядь та засобів, що застосовувалися, залишені на підлозі, ґрунті, на предметах обстановки, викраденому майні; забуті чи загублені предмети, речі, документи, які вказують на особистість злочинців.

Висновки. У підсумку можна зазначити, що криміналістична характеристика злочинів по суті являє собою певну наукову абстракцію, яка виконує методологічну функцію узагальнення й аналізу практики розкриття певних груп або видів злочинів. У свою чергу, криміналістична характеристика сприяє розробленню окремих методик; побудові типових програм і моделей розслідування злочинів; визначенню напрямку розслідування конкретного злочину.

Отже, вивчення слідчими структурно-змістовних елементів криміналістичної характеристики корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми, має не тільки теоретичне значення, але й завжди повинно застосовуватися в практичній діяльності під час досудового розслідування.

Список використаної літератури:

1. Колесниченко А.Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений: автореф. дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Харьков, 1967. 38 с.
2. Колесниченко А.Н., Коновалова В.Е. Криминалистическая характеристика преступлений: учебн. пособие. Харьков, 1985. 92 с.
3. Криминалистика: учеб. для вузов / под ред. Р.С. Белкина. М.: Норма, 2000. 688 с.
4. Лук'янчиков Є.Д. Деякі питання побудови характеристик злочинів. Часопис Донецького державного університету внутрішніх справ. 2002. № 2. С. 61.
5. Біленчук П.Д., Лисиченко В.К., Клименко Н.І. Криміналістика: підручник. 2-е вид., випр. і доп. К.: Атіка, 2001. 544 с.
6. Сергеев Л.А. Расследование и предупреждение хищений, совершаемых при производстве строительных работ: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. М., 1966. 16 с.
7. Бахін В.П., Лук'янчиков Є.Д. Склад і призначення криміналістичної характеристики злочинів. Правничий часопис донецького університету. 2000. № 1 (4). С. 39–43.

8. Россинская Е.Р. Криминалистика. Вопросы и ответы: учебн. пособие для вузов М.: Юнити-Дана, 2000. 351 с.

9. Салтєвський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. К.: Кондор, 2006. 588 с.

10. Тищенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. О.: Фенікс, 2007. 260 с.

11. Шепитько В.Ю. Криминалистика: курс лекцій. Х.: Одиссей, 2005. 368 с.

12. Головін Б.М. Корислива насильницька злочинність: феномен, детермінація, запобігання: монографія. Х.: Право, 2011. 432 с.

13. Голина В.В., Маршуба М.О. Кримінологическая характеристика личности несовершеннолетнего корыстно-насильственного преступника в Украине: монографія. Харьков: Право, 2014. 280 с.

14. Гора І.В. Поняття, спосіб вчинення злочину та його значення в розкритті та розслідуванні. Закон и жизнь. 2012. № 9. С. 35–38.

15. Зав'ялов С.М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2005. 19 с.

16. Чорний Г.О. Методика розслідування розбоїв із проникненням у житло: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 1998. 17 с.

17. Тищенко В.В. Обстановка вчинення корисливо-насильницьких злочинів як елемент їх криміналістичної характеристики. Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. 2000. № 2. С. 46–47.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Федосова Олена Валеріївна – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії із проблем протидії злочинності Харківського національного університету внутрішніх справ

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Fedosova Olena Valeriivna – Candidate of Law Sciences, Senior Research Scientist, Chief Research Scientist of the Research Laboratory on the Problems of Counteracting Crimes of Kharkiv National University of Internal Affairs

stanislav2107@mail.ru